

ולפי האמור יובן הא דבינונים תלויים ועומדים עד יום הכפורים; זכו – נכתבים לחיים, לא זכו וכו'. ואינו מובן למה נדונים כרשעים, הלוא די שישארו כבינונים מחצה על מחצה ויהיה רב חסד מטה כלפי חסד כמו ביום הדין הגדול. ולהנ"ל יובן שעד כה מה שלא עשה תשובה לא היתה עליו קושיא כל כך שהרי היה קצת אונס בדבר, אבל אחר שיצא בראש השנה מבית האסורים ומ"מ לא עשה תשובה, תגדל עליו הקושיא כבמדרש (קהלת רבה ז,כו) ביש גדא שהיתה מחתרת פתוחה לפניך למה לא נמלטת, ומאחר שעד כה היתה כף המאזנים מכרעת ממילא עתה שתתגדל עליו הקושיא שוב כף העוונות מכריעה' (שם משמואל ראש השנה תרע"ו).
 ע"ע ענינים נוספים שם תרע"ג תרע"ד תרע"ז תרפ"ה; מי השלוח (ח"ב אמור ד"ה בחדש השביעי); מחשבות חרוץ דף ט; פרי צדיק ר"ח אייר ד; שפת אמת; נפלאות חדשות; דרשות הראיה ח"ב עמ' ז.

דף יא

'לדעתן נבראו'. לפרש"י, שאלם אם הפצים להבראות, ונאותו. [ובאור הענין – והלא קודם שנבראו לא היה את מי לשאול – על פי מה שאמרו רז"ל (בראשית רבה ה) שהיו שמים נמתחים והולכים עד שגער בהם הקב"ה. ופירשו שהיו מתרחקים מהשורש ומתגשמים והולכים. ומשמע שהיו מעצמם עושים כן עד שהוצרכו לגערה כלומר ניתן בהם רצון להיות מתרחקים והולכים. וזהו 'לדעתן נבראו' – שבהם היה הדבר תלוי אם להתרחק אם לאו [וזוהי כוונת המליצה ששאלן ואמרו הן]. (עפ"י שם משמואל בראשית תרפ"א). ולפירוש התוס' (והערוך והריטב"א), כוונת הדברים שבעלי החיים נבראו בדעת שלמה, כמו היו בוגרים.

'ירח שנולדו בו איתני עולם. מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפי הוא...' –

'... ואבות נקראים איתנים – שמעתי פירוש: עקשנים, פירוש שהיה להם תוקף החשק בוער כאש שלא ישקוט ולא ינוח עד שיגיע למילוי. אברהם אבינו עליו השלום במדת האהבה, עד שהגיע לתכלית אהבת ה' שהוא בהרחקת כל אהבות זולתו, עד שהוליד יצחק שהוא היה תוקף החשק ליראת ה' שנאת רע וכל מיני אהבות זרות וחמדות עולם הזה היו מרוחקים אצלו בתכלית עד שהוליד יעקב אבינו עליו השלום שהיה לו תוקף החשק לשניהם, אהבת הש"י ושנאת רע. ואין קורין אבות אלא לשלשה אלו (ברכות טז:), שהם כל כך נגבר חשקם כל אחד למדתו בטוב, עד שהגיע לתכלית להיות כולו כך, כי כאשר החשק בוער באדם הוא כלהב אש עד שכולו עם כל כוחותיו שקועים בזה, עד שכל זרעם אחריהם תולדותיהן כיוצא בהם, כמו שהאדם יוליד אדם ובהמה תוליד בהמה וכיוצא, כך הם עצם גופם וכל כחותיהם היו משונה מפאת רתיחתם לאותו דבר שחשקו עליו להגיע לו, והם מיוחדים בתוקף זה עד קצה, עד שראויים להקרא 'אבות' – שכל זרעם אחריהם תולדותיהן כן.

ואברהם אבינו ע"ה ביחוד נקרא 'איתן' בתהלים (פט, כמו שאמרו בבבא בתרא טז.) – כי תוקף החשק הוא באהבה, כמו שרואים באהבות זרות, וכן מצד הטוב באהבת הש"י, והוא המתחיל... (מתוך צדקת הצדיק רמח).

'בירח האתנים... דתקיפי במצות... ואידך נמי הכתיב בחדש זיו...'. 'וכללו של דבר דהני קראי סמך ורמז בעלמא, ועיקר מחלוקתם או בגמרא או בסברא שבדרך חכמה' (ריטב"א).

ע"ע במובא ביומא נד: מהמשך-חכמה שבכמה דברים נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע אם ראשיתם במרכזם או בקצותיהם.

'בחדש זיו – ההוא דאית ביה זיוא לאילני'. ונתיחד החודש בשם זה כי האדם עץ השדה, ובחדש זה יש זיו לאדם לרפאותו מזוהמת מצרים כהכנה למתן תורה (ע' לשון המדרש פסיקתא דר' כהנא 'בחדש השלישי'; שיהש"ר ב). ובו מתגלה האור על בני ישראל, באייר המכין לסיון (עפ"י פרי צדיק ר"ח אייר ד).

'ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ומחדש לחדש' כמשל הנותן מתנה לחברו – נותן לו סכום עגול, בניגוד לשנים העושים חשבון זה עם זה, לפעמים יוצא החשבון במטבעות קטנות. כמו כן צדיקים שאינם מתים בחטאם אלא בעטיו של נחש או לכפר על עוון הדור ואין באים עמהם בחשבון פרטי, לכך שנותיהם מלאות מיום ליום (עפ"י ישמח משה ויחי).

'... נראה דאין זה כללא אלא במקום שאמרו חכמים' (מתוך חזון איש קמב, א. ע"ש לענין תאריך מות אהרן). ומדברי כמה אחרונים נראה שאין דעתם כן אלא הניחו שכלל זה אמור גם אל שאר צדיקים ואבות האומה (ע' בספר בכור שור לג"ר אפרים מרגליות, ומובא בשע"ת או"ח תצד), שלכך קוראים מגילת רות בשבועות כיון שאמרו שדוד המלך נפטר מן העולם בעצרת, וודאי גם נולד בו, לכך קוראים רות שכתוב בה לידת דוד ויחוסו. וכן נראה בסידור ריעב"ץ בכמה מקומות, ועוד).

והו לשונו של הגרי"ש נתנון (בעל שואל ומשיב, בספרו דברי שאול על אגדות הש"ס): 'תמהני, דעינינו הרואות שכמה צדיקים שמתו ואינם מיום ליום ולא מחדש לחדש, ומעט אחת מני אלף שמת ביום שנולד? ולפענ"ד הענין דהנה כבר אמרו ד'זכה – משלימין לו', ולפ"ז נראה לי חילוק נכון דדוקא אם הצדיק מת בזמנו הקצוב לו מיום הולדו, או צריך להשלים חוקו מיום ליום, אבל אם מוסיפין לו על חק הקצוב, זה אין צריך להשלים דכבר נשלם שנותיו. וזה ברור בסברא. ולפי"ז הא במשה רבינו נקצב לו מאה ועשרים שנים... ולכך כשמת בן מאה ועשרים היה צריך להשלים מיום ליום...'. ע"ש עוד.
על לשון 'מיום ליום ומחדש לחדש' – ע' בספר מאור ישראל כאן.

(ע"ב) 'לילה המשומר ובא מן המזיקין'. מפני כן כתבו ראשונים שבליל פסח אין אומרים ברכת מעין שבע גם כשחל בשבת, שהרי ברכה זו נתקנה מפני חשש פגיעת המזיקים לעם המאחרים לבוא לבית הכנסת, ולילה זה משומר ובא מן המזיקים (עפ"י כלבו נ; טשו"ע תפנ, א. ובאבודרהם סיים שאעפ"כ נהגו לאמרו). ומאותו טעם נוהגים שלא לקרוא על מטתו בלילה זה פסוקים לשמירה אלא פרשת שמע בלבד [וברכת 'המפיל'] (רמ"א סוס"י תפא).

'... באייר היה, יום שמזל כימה שוקע...'. המזלות הם קבוצות של כוכבים מהלכים שנראים בצורות שונות. מזלות אלה קבועים ב'גלגל המזלות'. 'גלגל' זה רחבו כשלישים מעלות ובמרכזו נמצא מסלול השמש ('קו המילקה'). כך שגלגל זה מהוה כעין רקע של כוכבים מאחורי השמש. גלגל זה 'נע' גם הוא כתנועת השמש, ממזרח למערב, אלא שתנועתו מהירה קצת יותר מתנועת השמש. מפני כך, אם נתבונן באופק המזרחי כשמאיר השחר לפני שהחמה זורחת במלוא עוזה, ונראה בו קבוצת כוכבים מסוימת, למחרת נראה את אותה קבוצת כוכבים במקום גבוה יותר ממקומה של אתמול, וכך בכל יום תתקדם קבוצה זו יותר. כעבור חודש ימים לערך, נראה באופק קבוצת כוכבים אחרת לגמרי, וכעבור שנה תמימה נראה שוב את אותה קבוצה הראשונה, מעל האופק, באותה שעה. משום כך חילקו הקדמונים גלגל זה ל-12 קבוצות, כל קבוצה שהיתה נראית במשך חודש ימים בעת

זריחת החמה, היא מזלו של אותו חודש. למשל, מזלו של חודש תשרי דומה לצורת מאזנים, כעין שתי כפות מאזנים וחוט משקולת ביניהם [לרמז שבחודש זה נידון כל העולם כולו לפי מעשיו של האדם ושוקלים במאזנים זכויות כנגד עוונות] (מתוך ספר התודעה מהדורה חדשה, פרק ראשון).

– על י"ב המזלות שברקיע, סדרם וענינם – ע' בשו"ת חות יאיר ריט. וראה באור מקיף בספר 'צבא השמים' (לד"ר נ. וידאל שיחי) ח"א עמ' 170, ובלוחות 'דבר בעתו' להר"מ גנוט שיחי.

דף יב

'אלא לרבי אליעזר מאי שינה – כדרב חסדא, דאמר רב חסדא: ברותחין קלקלו וברותחין נידונו'.
ואם תאמר הלא לעיל אמר שינוי אחר, שהעלה מזל כימה ביום ונטל שני כוכבים?
ויש לומר דהיינו הך, שהרי אמרו (בברכות נח): אלמלא צינה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל – וזה היה השינוי, שנטל שני כוכבים מכימה ולא היה בה כח כל כך לקרר חמימות של כסיל ולכך היו המעינות רותחים (מהגר"א. ועריטב"א).

'ברותחין קלקלו' – זהו עוון השחתת זרע, ככתוב כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ועל כן אמרו (בנדה יג.) 'כל האוחז באמה ומשתין כאילו מביא מבול לעולם' (עפ"י רש"י שם ובשבת מא.).
ועתוס' סנהדרין נט: ויבמות יב: בשם ר"ת שכתבו שמי שאינו מצווה על פריה ורביה אינו מצווה מלהשחית זרע. ואולם זהו רק לאחר מתן תורה שנסנתה מצות 'פריה ורביה' ('שובו לכם לאהליכם') אבל מקודם לכן נצטוו בה בני נח (ע' בסוגיא בסנהדרין שם), ולכך נענשו על השחתת זרע, וכער ואונן. וע' בספר צדקת הצדיק קכא.

'חכמי ישראל מונין למבול כרבי אליעזר ולתקופה כרבי יהושע...' בשיטות הראשונים כיצד קיימא לן, כרבי אליעזר או כרבי יהושע – ע' תוס' לעיל ח. כו. רמב"ן נח ה,ה; בהגר"א או"ח תקפא; חזון איש קלח.

נקט 'למבול', ולכאורה היה לו לומר 'לשנים' / לשנות עולם, ומדוע תפס המבול שכבר עבר? ונראה שבאו בזה לרמז, על פי הנראה בכמה מקומות שארבעים יום משמיני עצרת, הם זמן של קבלת שפע והתחדשות בדברי תורה להיותם נקבעים באדם. וזה ענין 'מי המבול', כפי המבואר בזה"ק ונרמז בגמרא ובמדרשים שבדור המבול היו ראויים לקבלת התורה שאז נפתחו שערי החכמה שלמעלה ומבועי החכמה שמלמטה. ואם כן זהו שרמזו 'חכמי ישראל מונין למבול כרבי אליעזר ולתקופה כרבי יהושע', שאף שהעולם נברא בניסן, זמן השפעת דברי תורה ונביעתה – שהם 'מי המבול' כשזוכים ונעשים גשמי ברכה – בחודש חשוון הוא כרבי אליעזר. 'זהו זמן בחדש מרחשון לקבל עליו עול תורה באמת. ועיקר עול תורה הוא בלימוד תורה שבעל פה שיש בה צער גדול ונידוד שינה, ומי שאוהב עושר ותענוג אינו יכול ללמוד תורה שבע"פ... ועל כן רוב הגזירות בחדש זה (כמובא מהרה"ק ר"מ מרימנוב, מפני שאז נחלקה מלכות בית דוד. ומן הסתם אינו עונש, רק שבו הזמן מסוגל לתקן זה) – כדי שיקבל התורה באמת, ויהיה המים גשמי ברכה' מנביעו דאורייתא כאמור' (פרי צדיק ח"א לר"ח מרחשון).